

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

ОСВІТА У ХХІ СТОЛІТТІ: ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Випуск 1

*Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції
“Ціннісні пріоритети освіти у ХХІ столітті:
інтеграція, творчість, інновації”
м. Київ, МАУП, 22 травня 2009 р.*

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2010

Редакційна колегія:

Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф. — головний редактор

Туриніна О. Л., канд. психол. наук, проф. — відповідальний редактор

Видання здійснене в рамках проекту “Наукові праці МАУП”

Освіта у ХХІ столітті: шляхи розвитку / МАУП. — К.: ДП «Видавничий
О-72 дім «Персонал», 2010 —

Вип. 1 : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Ціннісні пріоритети освіти у ХХІ столітті: інтеграція, творчість, інновації”, м. Київ, МАУП, 22 трав. 2009 р. / редкол. : М. Ф. Головатий (голов. ред.), О. Л. Туриніна (відп. ред.). — 244 с. : іл. — Бібліогр. в кінці ст.

У збірнику подано статті учасників Міжнародної науково-практичної конференції “Ціннісні пріоритети освіти у ХХІ ст.: інтеграція, творчість, інновації”, присвяченої найважливішій проблемі сьогодення — розвитку освіти в Україні. Статті охоплюють широкий діапазон наукових досліджень українських учених.

Для науковців, освітян, державних службовців, політиків, викладачів і студентів, а також усіх, хто цікавиться розвитком української освіти.

ББК 74.04(4УКР)я43

ЗМІСТ

Болотська О. А. Сучасні аспекти формування жінки-лідера	5	Мартинюк Н. С. Развитие творческого потенциала личности преподавателя в условиях интегративных процессов в образовании	81
Якібчук М. І. Роль профспілок у розбудові української національної освіти у ХХ ст.	9	Листопад О. В. Авторські школи як засіб запровадження освітніх інновацій	84
Сурмин Ю. П. Революція в освіті: сутність, проблеми реалізації та наслідки	15	Артёмцев О. В. Мобільність в освіті Європейського Союзу: пошуки, перспективи, проблеми	88
Головатий М. Ф. Українська освіта в умовах соціальних трансформацій: проблема вибору моделі і векторів розвитку	31	Касьянова С. П. Системність пріоритетів національної освіти перед викликами глобалізації	94
Баєва О. В. Детермінанти конкурентоспроможності вищих навчальних закладів недержавної форми власності в умовах системної кризи	35	Соколовська К. М. Роль українознавчих дисциплін у підготовці нової генерації управлінців	99
Чернуха Н. М., Чернуха Г. С. Виховання толерантності в процесі підготовки фахівців у сучасних соціокультурних умовах	39	Домбровська Л. Ф. Модернізаційні процеси в галузі вищої освіти — важливий чинник державотворення в Україні (з досвіду викладання історичних дисциплін)	102
Міхатуліна О. М. Інноваційні форми навчання в системі вищої юридичної освіти	43	Львовичкіна А. М. Інноваційні методи викладання дисциплін екологічного циклу	105
Беспала Н. О. Освіта і система оподаткування в Україні ...	48	Романовська Л. І. Організація культурного дозвілля школярів як пріоритетний напрям роботи дитячих громадських об'єднань	112
Лазоренко Л. В. Способи підвищення ефективності викладання бізнес-дисциплін	56	Мазур Т. С. Використання модульного середовища під час вивчення англійської мови у ВНЗ	118
Науменко Т. Умови і напрями інформатизації дошкільної освіти	62	Виноградна В. О. Стереотипи мовної поведінки сучасної молоді	120
Руденко Л. С. Проблема впливу соціокультурного середовища на процес становлення особистості в українській педагогічній спадщині	66	Роменкова О. П., Чернуха Г. С. Формування соціокультурної компетенції учнівської молоді	123
Сніцар І. В. Удосконалення змісту навчального матеріалу з англійської мови	69	Глушко Л. О. Гендерна ідентичність школярів	126
Домніч В. Г. Інтеграційна реформа вищої освіти у європейському просторі	71	Кругляк М. С. Особливості виховної роботи в сучасних соціокультурних умовах	132
Найдьонов І. М. Інтерактивне навчання в системі підготовки менеджера	77	Пантюхін В. О., Чернуха Г. С. Стандартизація та перспективи розвитку вищої освіти в Україні	136

ГЕНДЕРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ШКОЛЯРІВ

Освіта у XXI столітті: шляхи розвитку, вип. 1, 2010, 126–131

Одним з найважливіших завдань сучасної школи є соціалізація підростаючого покоління, у процесі якої створюються умови для ефективного розвитку особистості. Одним з її видів, що істотно позначається на майбутньому вихованців, є гендерна соціалізація.

Під гендерною соціалізацією в педагогіці розуміється двосторонній соціально-педагогічний процес, спрямований на вдосконалення у хлопчиків та дівчаток їхньої індивідуальності й орієнтований на становлення і розвиток статево-ролевої поведінки.

Сутність її, згідно з А. В. Мудриком, полягає у тому, що хлопчики й дівчата, розвиваючись в умовах життя конкретного суспільства, засвоюють і відтворюють прийняті в ньому гендерні ролі й культуру взаємин статей [2].

Найважливішим інститутом освіти, що відіграє визначальну роль у процесі гендерної соціалізації особистості, є школа. Саме тут учні одержують різноманітні уроки гендерних стосунків.

Однак, на думку низки вчених (І. С. Кона, А. В. Мудрика, Р. Сабірова та ін.), шкільна освіта індиферентна щодо статевої належності учнів. “Чотири елементи педагогічної системи — мета, зміст, методологія і форми навчання — традиційно “безстатеві” [7].

Педагогіка в цілому й виховання, як педагогічне явище, згідно з Л. В. Штилевою, мають потребу в осмисленні й коригуванні своїх позицій у питанні гендерної соціалізації вихованців, тому що відтворені школою тверді стандарти відносно жіночності й мужності стають

об’єктивною перешкодою для ефективної соціалізації вихованців у світі мінливих соціальних феноменів [2, 6].

Завдяки традиційному механізму гендерної соціалізації відбувається засвоєння на неусвідомленому рівні за допомогою некритичного сприйняття пануючих стереотипів маскулінності й фемінності. Відзначимо, що необоротні соціальні зрушення в гендерних відносинах у суспільстві зумовлюють зміни й у культурних стереотипах маскулінності й фемінності, які, виступаючи орієнтиром гендерної соціалізації молоді, нині дуже суперечливі. У сучасних ідеалах маскулінності й фемінності, по-перше, переплітаються як традиційні, так і сучасні риси, а по-друге, вони значно повніше, ніж раніше, враховують різноманіття індивідуальних варіацій.

Як підкреслює І. С. Кон, ослаблення поляризації і суперечливість образів маскулінності-фемінності змушують суспільство терпиміше ставитися до індивідуальних варіацій. “Головна тенденція сучасної культури — установка на розвиток індивідуальності до якого б то не було заздалегідь заданого стандарту” [5].

Аналізуючи роль інститутів соціалізації, І. С. Кон звертає увагу на те, що їх ефективність має оцінюватися не стільки по тому, наскільки успішно вони забезпечують засвоєння й відтворення успадкованих від минулого цінностей і навичок, скільки по тому, чи готують вони підростаюче покоління до постановки й вирішення нових завдань, яких не було й не могло бути в досвіді минулих поколінь [8].

Разом з тим, російська школа продовжує відтворювати сформованими століттями патріархальні стереотипи й стандарти традиційної культури відносно жіночності й мужності. У хлопчиках переважно виховується активність, раціональність, наполегливість, стриманість; у дівчатках — лагідність, емоційність, акуратність, залежність, терпимість. Ці нормативні ідеали мужності й жіночності стають перешкодою на шляху розвитку індивідуальності й особистісного потенціалу школярів і все частіше вступають у протиріччя зі змінами, що відбуваються в житті всіх індустріальних країн, включаючи й сучасне російське суспільство. На думку Л. В. Штилевої, основними з них є:

1. Ламання традиційної гендерної стратифікації, що призводить до ослаблення полярності жіночої і чоловічої ролей.
2. Зміна культурних стереотипів маскулінності й фемінності.
3. Трансформації в шлюбно-сімейних відносинах.
4. Крах традиційних сексистських установок відносно жінок.
5. Визнання сексуальності як невід'ємної якості особистості.

У зв'язку із цими змінами педагогіці необхідно скоригувати свої позиції у гендерній соціалізації вихованців. І не випадково, в останні роки предметом обговорення закордонних і вітчизняних педагогів все частіше стає гендерна освіта.

У Гендерній стратегії РФ [1] говориться про важливість реформування системи освіти з урахуванням включення гендерно орієнтованих програм, що розширюють можливості статей для вільного духовного розвитку.

“Гендерна освіта не повинна будуватися на позиції протиставлення “хлопчик — дівчинка”, необхідно шукати нові можливості для розвитку особистості дитини”, — підкреслює С. Шаронова [7].

Тому все більш активного розвитку набуває нова галузь педагогічних знань, яку називають гендерна педагогіка. Вона ґрунтується на застосуванні гендерного підходу, що припускає гармонізацію статево-ролевої взаємодії на основі егалітаризму як принципу рівних прав людини, незалежно від статі.

Цінність гендерного підходу полягає в тому, що він являє собою індивідуальний підхід до прояву дитиною гендерної ідентичності, вважаючи, що різне поведіння чоловіків і жінок визначається не стільки їхніми біологічними особливостями, скільки соціально-культурними факторами.

Безпосередньо в соціальному вихованні гендерний підхід має своїм завданням створення таких умов для виховання хлопчиків і дівчаток, юнаків і дівчат, у яких, згідно з А. В. Мудриком, їхній розвиток і духовно-ціннісна орієнтація сприятимуть позитивному становленню індивідуальних маскулінних, фемінних й андрогінних рис, відносно безболісному пристосуванню підростаючого покоління до реалій статево-ролевих відносин у суспільстві й до ефективного статево-ролевого відокремлення в ньому [5].

Вільному розвитку особистості, становленню індивідуальності заважають історично сформовані гендерні стереотипи. Вони, на думку І. С. Клециної [3], спонукають чоловіків і жінок формувати модель поведінки, що проявляється в домінуванні й залежності. Гендерний підхід дає можливість відійти від зумовленості чоловічих і жіночих характеристик і показує учням особистісні шляхи розвитку, не обмежені традиційними гендерними стереотипами.

Гендерно орієнтована педагогіка ґрунтується на тому, що гендерна ідентичність не є сталою, однаковою для всіх чоловіків і всіх жінок, у рамках своєї статі виходить із визнання множинності, індивідуальності й пластичності гендерних розбіжностей. Як пише

Р. Конелл, не існує єдиного образу маскулінності, що виявляється всюди. Усередині однієї й тієї самої школи будуть різні шляхи розігрування маскулінності, різні способи засвоєння того, як стати чоловіком, різні образи “Я” [3].

Отже, постає завдання індивідуалізації гендерної ідентичності і вивчення суб'єктивних змістів і значень створення тієї або іншої моделі ідентичності кожним вихованцем. У зв'язку із цим педагогічна наука найближчим часом має осмислити психолого-педагогічні умови для виховання дівчаток і хлопчиків, юнаків і дівчат, які сприятимуть позитивному становленню індивідуальних маскулінних, фемінних і андрогінних рис, що у свою чергу припускає активне педагогічне сприяння дитині в розв'язанні проблем, пов'язаних з гендерною ідентифікацією й самореалізацією.

Гендерний підхід істотно відрізняється від статево-ролевого, особливості яких розкривають М. Л. Сабунаєва і Ю. Е. Гусева [7]. Справедливості заради відзначимо, що в роботах низки вчених (А. В. Мудрика, Л. І. Столярчук та ін.) гендерний і статево-ролевий підходи ототожнені.

Для ефективного впровадження гендерного підходу в освіті, на погляд Л. В. Штилевої, необхідно вивчити фактори педагогічного осередку, що впливають на процес формування гендерної ідентичності вихованців різного віку, форми шкільної роботи, значущі для гендерної соціалізації, підготувати для цього педагогічний персонал. Становленню адекватної гендерної ідентичності сприятимуть такі напрями роботи з дітьми:

- доповнення зон самореалізації дітей (наприклад, заохочення дівчаток до заняття спортом, а хлопчиків до самообслуговування);
- організація досвіду рівноправного співробітництва хлопчиків і дівчаток у спільній діяльності;
- зняття традиційних культурних заборон на емоційне самовираження хлопчиків, заохочення їх до вираження почуттів;
- створення у дівчаток досвіду самозаохочення й підвищення самооцінки;
- створення умов для тренування міжстатевої чутливості (через тренінгові вправи й ігри, театралізацію, обмін ролями);

Характеристики гендерного і статево-ролевого підходів

Гендерний підхід	Статево-ролевий підхід
1. Орієнтація на нейтралізацію і пом'якшення розбіжностей між статями	1. Орієнтація на підкреслення розбіжностей між статями
2. Виховання в душі вільного вибору гендерної ідентичності	2. Виховання в душі твердого вибору статевої ідентичності
3. Відсутність орієнтації на “особливе призначення” чоловіка і жінки	3. Орієнтація на “особливе призначення” чоловіка і жінки
4. Заохочення діяльності, що відповідає інтересам особистості	4. Заохочення видів діяльності, що відповідають статям
5. Вибір видів поведінки, зважаючи на конкретну ситуацію	5. Вибір видів поведінки, зважаючи на статеву належність
6. Обґрунтування недоцільності розділення за статтю у навчанні	6. Обґрунтування доцільності розділення за статтю у навчанні
7. Тенденція до розмивання культурально сформованих гендерних схем	7. Наявність твердих культурально сформованих гендерних схем
8. Можливість відступу від традиційних патріархальних моделей устрою суспільства	8. Осуд відступів від традиційних патріархальних моделей устрою суспільства

- залучення до виховання дітей батьків тієї або іншої статі.

Одним із важливих напрямів у рамках гендерної соціалізації підростаючого покоління є розвиток партнерських стосунків між статями, виховання їх у дусі гендерної толерантності. Варто пояснити, що під гендерною толерантністю нами розуміється психолого-педагогічна готовність до розуміння, прийняття й визнання різних типів гендерної ідентичності, різноманіття проявів гендерної поведінки, ідей гендерної рівноправності в соціумі на основі активної моральної позиції особистості [1, 5].

Останнім часом у педагогічній науці все частіше з'являються розробки курсів, програм гендерної тематики. Розроблена нами програма "Гармонія" із формування у старшокласників установки на гендерну толерантність ґрунтується на усвідомленні й корекції у свідомості вихованців на порозі вибору життєвого шляху найбільш твердих гендерних стереотипів, вивченні потенціалу партнерських взаємин між юнаками й дівчатами, варіативності в оволодінні статево-ролевим репертуаром. Вона покликана сприяти зняттю протиріччя між проголошенням толерантності і гендерної рівноправності в суспільстві й недостатнім культивуванням цих ідей у практиці шкільної освіти.

Таким чином, змістом програми охоплені всі основні сфери життєдіяльності людини, в яких формуються стосунки між представниками різних статей, прийняті нами як базові людські стосунки. Вважаємо, що розроблена нами програма покликана сприяти вихованню нової особистості, толерантної й адаптивної до різних культур, із пріоритетами демократії в усіх сферах життя.

У зв'язку з дослідженням проблеми гендерних підходів потрібно відзначити негативний вплив фемінізації системи освіти на процес гендерної соціалізації вихованців, що стає додатковим фактором конфліктності між статями. Ряд

учених (Г. М. Бреслав, А. В. Мудрик, Л. Н. Надолинська, Р. Сабіров, Б. І. Хасан) відзначають, що кадрова фемінізація призвела до фемінізації вимог щодо учнів, до "фемінного тиску" на хлопчиків, що в свою чергу впливає на взаємини статей.

Так, Г. М. Бреслав і Б. І. Хасан характеризують шкільний період, як період боротьби педагогів із проявами статей, насамперед маскулінних проявів у змісті й формах діяльності.

Разом з тим, саме педагоги мають стати ініціаторами зміни гендерних відносин в освітніх установах. Педагогам необхідне розуміння сутності гендерного підходу, тому, важливим напрямом в галузі гендерної освіти має стати психолого-педагогічна підготовка вчителів, аби вони могли кваліфіковано обговорювати зі школярами проблеми ролі й місця статей у суспільстві [7].

У зв'язку з цим виникає необхідність у введенні в навчальний план курсів підвищення кваліфікації педагогів і психологів курсу, спрямованого на осмислення своїх позицій у питаннях гендерної соціалізації вихованців. Нами було розроблено курс "Проблеми формування гендерної толерантності школярів" з метою розширення професійних знань у галузі гендерної педагогіки і психології, формування гендерної самосвідомості педагогів і потреби в наданні психолого-педагогічної підтримки прийняття школярами гендерних ролей. Усвідомлення педагогами і психологами сутності проблеми толерантності в шкільному середовищі, гендерних підходів є професійно необхідним.

Розробляючи програму, ми виходили з того, що школа, відіграючи важливу роль у процесі соціалізації особистості, є тим соціальним середовищем, де діти вже виступають у ролі суб'єктів суспільних відносин, формують навички у взаємодії з особами різної статі. У школі в свідомості дитини закріплюється практичне значення гендерних стереотипів,

спрацьовуються моделі поведінки, які визначають удачі й невдачі у взаємодії із протилежною статтю в сьогоденні і майбутньому.

Вважаємо, що розроблені нами навчальний курс для педагогів і психологів, а також програма для старшокласників покликані сприяти становленню гендерної самосвідомості суб'єктів освіти.

Впровадження гендерного підходу вимагає й гендерного аналізу освітніх програм, підручників і навчальних посібників, які наповнені стереотипними поданнями: хлопчики найчастіше в них зображуються головними дійовими особами — сміливими й незалежними, здатними на ризик, а дівчата — пасивними, що очікують допомоги й підтримки.

Так, гендерний аналіз сучасних вітчизняних підручників, проведений Л. В. Поповою [6], встановив, що вони на 66 % містять зображення представників чоловічої статі, тоді як 14 % — жіночої. Дослідження О. Р. Ярської-Смирнової [5, 8] показало, що підручники літератури за 7–9 класи не містять жодного згадування про жінок-письменниць.

Виникає необхідність проведення гендерної експертизи освітніх програм і навчальних посібників з метою з'ясування, яким чином вони впливають на гендерну соціалізацію в цілому й потенційні можливості самореалізації дітей тієї чи іншої статі.

Резюмуючи попередні міркування, вважаємо для того, аби нейтралізувати вплив процесу гендерної соціалізації на розвиток і самореалізацію вихованців, необхідно вжити таких заходів:

1. Провести гендерну експертизу навчальних програм і посібників з метою виявлення у них гендерних стереотипів.
2. Розробити соціально-психологічні основи тренінгів для батьків і педагогів, які допомагають від-рефлексувати свій життєвий досвід і внести необхідні зміни як у власну систему поглядів, переко-

нань, очікувань щодо статей, так і в систему взаємин і взаємодій із представниками різних статей у родині й у школі.

3. Розробити програми й тренінги для учнів по формуванню в них гендерної самосвідомості і гендерної толерантності.

Таким чином, розробка гендерних підходів в освіті і підготовка педагогів до їх здійснення є важливим кроком у розвитку педагогічної науки. Основними принципами гендерної педагогіки стають толерантність, взаємозалежність і взаємодоповнюваність, повага цінностей особистісного, індивідуального начал і “двосуб'єктність” у гендерних відносинах. При адекватному психолого-педагогічному осмисленні гендерно-орієнтована освіта покликана стати альтернативою “безстатевій” педагогіці, що існує в нашій країні вже довгі роки. Впроваджуючи гендерний підхід в освіті, педагогічна наука тим самим сприятиме позитивній гендерній соціалізації підростаючого покоління, максимальній самореалізації і розкриттю потенціалу юнаків і дівчат у процесі педагогічної взаємодії.

Література

1. *Берн Ш.* Гендерная психология. — СПб.: Прайм — Еврознак, 2001.
2. *Гендер: реалії та перспективи в українському суспільстві: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 11–13 груд. 2003 р.)* / Наук.-метод. центр вищ. освіти; Держ. ком. України у справах сім'ї та молоді; Нац. техн. ун-т України КПІ; Канадсько-український гендерний фонд; Міжнар. фонд “Відродження” / К. М. Левківський (відп. ред.), С. П. Юдіна (упоряд.). — К.: Поліграф. центр “Фоліант”, 2003. — 300 с.
3. *Клецкина И. С.* Гендерная социализация: Учеб. пособие. — СПб., 1998.
4. *Майерс Д.* Социальная психология. Интенсивный курс. — СПб.: Прайм — Еврознак, 2002.

5. *Маслюк Н. В., Ярская-Смирнова Е. Р.* Гендер и социальная структура / Саратовский гос. техн. ун-т. — Саратов, 2000. — 49 с.
6. *Общество.* Гендер. Культура: Материалы междунар. науч.-практ. конф. (Омск, 20–21 сент. 2001) / Ин-т “Открытое общество” (Фонд Сороса). Россия; Администрация Омской области; Законодательное Собрание Омской области; Региональный центр по связям с общественностью; Омский гос. ун-т / Отв. ред. И. А. Овсянникова — Омск: Издание ОмГУ, 2001. — 168 с.
7. *Симонов В. П.* Учет гендерных различий в образовательном процессе // Педагогика. — 2005. — № 4. — С. 40–44.
8. *Ярская-Смирнова Е. Р.* Возникновение и развитие гендерных исследований в США и Западной Европе // Введение в гендерные исследования Ч. 1: Учеб. пособие. — Харьков: ХИГИ, 2001; СПб.: Алатейя, 2001.